

SOVYET RUSYA, SÖMÜRGE HALKLARININ MÜCADELESİNİ UNUTTU

9 Ocak 2026

Yıldırım Koç

Şevket Süreyya'nın "sosyalizme yönelmiş kapitalist olmayan yol" stratejisini ve Sovyetler Birliği ve Komintern karşısındaki bağımsızlıkçı ve milliyetçi tavrını anlayabilmek için, Sovyet Rusya'nın 1919 yılında Avrupa'da devrimlere bel bağlaması, 1920 yılında Polonya yenilgisinden sonra sömürgeleri ayaklandırarak veya ayaklandırma tehdidinde bulunarak emperyalist İngiltere'yi ticaret yapmaya zorlaması ve ardından sömürge halklarını, İngiltere ile yaptığı ticaret anlaşmasıyla "unutması" nı bilmek gerekir.

Britanya Hükümeti (İngiltere) ile Rusya Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti arasında 16 Mart 1921 tarihinde Londra'da R.S.Horne ve L.Krassin tarafından imzalanan bir ticaret anlaşması yapıldı. Bu ticaret anlaşmasına göre, Sovyet Rusya, İngiliz sömürgelerinde anti-emperyalist propaganda ve çalışma yapmama taahhüdünde bulunuyordu. Diğer bir deyişle, 1920 yılında Bakü Doğu Halkları Kurultayı'nda alınan kararlar ve yapılan çağrılar, Sovyet Rusya'nın milli çıkarları için çöpe atılıyordu. Anlaşmanın ilgili bölümü şöyleydi:

"İşbu anlaşma aşağıdaki koşulların yerine getirilmesine tabidir:

"Her iki taraf da diğerine karşı düşmanca eylem veya girişimlerde bulunmaktan ve kendi sınırları dışında Britanya İmparatorluğu veya Rus Sovyet Cumhuriyeti kurumlarına karşı doğrudan veya dolaylı herhangi bir resmi propaganda yapmaktan kaçınır. Daha da önemlisi, Rus Sovyet Hükümeti, özellikle Hindistan ve bağımsız Afganistan Devleti'nde, Asya halklarından herhangi birini Britanya çıkarlarına veya Britanya İmparatorluğu'na karşı herhangi bir düşmanca eylemde bulunmaya teşvik etmek için askeri, diplomatik veya başka herhangi bir eylem veya propaganda girişiminde bulunmaktan kaçınır. Britanya Hükümeti, eski Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olan ve artık bağımsız hale gelen ülkeler açısından Rus Sovyet Hükümeti'ne benzer bir taahhütte bulunur.

"Herhangi bir resmi propagandanın yürütülmesi" ifadesinin, tarafların kendi sınırları dışında yürütülen herhangi bir propagandaya yardım veya teşvikte bulunmasını da içerdiği anlaşılmaktadır."

Diğer bir deyişle, Sovyet Rusya, 1920 yılında sömürgeleri ve yarı-sömürgeleri emperyalizme karşı ayaklandırma konusunda alınan kararları, kendi milli çıkarları uğruna, bir anda iptal etti ve emperyalist İngiltere ile anlaşarak ve ihtiyaç duyduğu ticareti başlatarak, ülkedeki açlık sorunuyla baş etmeye çalıştı. Tabii, bu kararın alınmasında, Sovyet Rusya'nın milli çıkarlarının önde olmasının yanı sıra, Türkiye dışında hiçbir ülkede anti-emperyalist bir mücadelenin ortaya çıkmamış olması da söz konusuydu. Böyle bir mücadelenin iç dinamiklerle gelişmediği bir sömürge Sovyet Rusya'nın, "süngünün ucunda devrim ihracı" yoluyla anti-emperyalist bir savaş yürütecek ekonomik ve siyasi gücü de yoktu. Ayrıca, savaş komünizmi stratejisi terk edilerek NEP (Yeni Ekonomi Politikası) başlatıldı.

Özetle, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin mücadelesi, Sovyet Rusya'nın milli çıkarları için "unutuldu". Tabii, Sovyet Rusya'nın "milli çıkarları", "dünya sosyalizminin çıkarları" olarak sunuldu. Sovyetler, daha sonraki yıllarda da "enternasyonalizm" adına milli çıkarlarına öncelik verme çizgisini devam ettirdi ve sömürge ülkeleri bu amaçla kullandı.

Şevket Süreyya'nın eski TKP ve Komintern'le anlaşmazlığının ve Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'ye özgü bağımsızlıkçı, milliyetçi ve demokratik sosyalizm anlayışına yaklaşmasının nedeni, Sovyet Rusya'nın bu tavrıdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın ve Şevket Süreyya'nın çizgisi, Marks'ın sömürgeler konusundaki tavrının dördüncü evresiydi; sömürge ve yarı-sömürge halklarının bağımsızlıkçı, milliyetçi ve demokratik bir sosyalizm modelini veya sosyalizme yönelik kapitalist olmayan yol stratejisini gerçekleştirmesiydi.

Lenin ve Sömürgelerin Kurtuluş Mücadelesi

Lenin, İkinci Enternasyonal önderlerinden farklı olarak sömürgelerin devrimci potansiyelini kavradı. Ancak onun yaklaşımı da Avrupa işçilerinin sosyalizm mücadelesini temel alıyor, sömürge halklarının kurtuluş mücadelesini Avrupa işçilerinin mücadelesine bağımlı kılıyordu.

Lenin, daha 1908 yılında, “Dünya Politikasında Tutuşacak Malzeme” başlıklı yazısında şöyle diyordu: “Sınıf bilinçli Avrupa işçisinin şimdi Asya’da yoldaşları vardır ve bunların sayısı büyük bir hızla büyüyecektir. (Lenin, *The National Liberation Movement in the East*, Third Revised Edition, Progress Publishers, Moscow, 1969;33)

Lenin 1908 yılında yazdığı “Balkanlar ve İran’daki Olaylar” yazısında, Rus-Japon Savaşının ve 1905 Rus Devrimi’nin Asya halklarının siyasi uyanışına büyük bir güç verdiğini belirtiyordu. (Lenin,1969;37)

Lenin, 1911 yılında yayımlanan bir yazısında da şöyle yazıyordu: “Rus devrimi Asya’nın her tarafında bir demokratik devrimler çağı başlattı ve şimdi 800 milyon insan tüm uygar dünyanın demokratik hareketine katılmaktadır.” (Lenin,1969;53)

Lenin’in 1913 yılında yayımlanan “Geri Avrupa ve İleri Asya” yazısında da şu değerlendirme yer almaktadır: “Tüm genç Asya, yani yüz milyonlarca Asya emekçisi, tüm uygar ülkelerdeki proletaryada güvenilir bir müttefike sahiptir. Hem Avrupa halklarını, hem de Asya halklarını kurtaracak olan zaferini yeryüzündeki hiçbir güç engelleyemez.” (Lenin,1969;83)

Lenin, 1916 yılı Nisan ayında yayımlanan “Sosyalist Devrim ve Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı” yazısında şunları yazıyordu: “Sosyalistler sömürgelerin tazminatsız olarak koşulsuz ve derhal kurtuluşunu talep etmekle yetinmemeli (ve bu talep, siyasi olarak, kendi kaderlerini tayin etme hakkının tanınmasından başka bir şey ifade etmemektedir); bu ülkelerde ulusal kurtuluş isteyen burjuva demokratik hareketlerdeki daha devrimci unsurlara kararlı bir destek sağlamalı ve onları ezen emperyalist güçlere karşı ayaklanmalarına (ve eğer ortaya çıkarsa, devrimci savaşa) yardımcı olmalıdır. (Lenin,1969;130)

Lenin, 1916 yılı Ekim ayında yazdığı “Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı Tartışmasının Özeti” yazısında da, “sömürgelerin kurtuluşu talebi, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının tanınmasından başka bir şey değildir,” diyordu. (Lenin,1969;187)

Lenin, 1916 sonbaharında yazdığı Marksizmin Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm çalışmasında da şu değerlendirmeyi yapıyordu: “Sömürgelerin kurtuluşu ulusların kendi kaderlerini tayini anlamına gelir. Avrupalılar sık sık sömürge halklarının da uluslar olduklarını unutmaktadır; ve bu ‘unutkanlığa’ hoşgörülle bakmak şovenizme hoşgörülle bakmaktır.” (Lenin,1969;197)

Komintern Kararlarında Sömürge Halklarının Kurtuluş Mücadelesine Yaklaşım

Komintern (Komünist Enternasyonal veya Üçüncü Enternasyonal) 1919 yılı Mart ayı başlarında gerçekleştirilen 1. Kongresi’nde kuruldu. Bolşeviklerin bu dönemdeki beklentisi, Rusya’da gerçekleştirilen devrimin, Dünya Savaşı nedeniyle ciddi biçimde yoksullaştırılan emperyalist ülke işçi sınıflarının ayaklanmasıyla Avrupa ülkelerine ve özellikle de Almanya’ya sıçramasıydı. Bu süreçte sömürge ve yarı-sömürgelerin önemi yoktu. Sömürge ve yarı-sömürge halkları, emperyalist ülkelerde işçi sınıflarının ve komünistlerin iktidara gelmesiyle “kurtarılacaktı.” Neredeyse, Marks’ın sömürgelere yaklaşımının birinci evresine benzer bir tavır söz konusuydu.

Rusya’da 1917 Ekim Devrimi ile yönetime gelen Bolşevikler, Avrupa ülkelerinde de bir dizi devrim olacağı beklentisi içindeydiler. Avrupa ülkeleri ve özellikle de Almanya’da olacak bir devrim, hem emperyalist ülkelerin Rus Devrimi’ne saldırmasını önleyecek, hem de ekonomik gelişme düzeyi çok daha ileri olan emperyalist ülkelerin ekonomik açıdan geri Rusya’nın kalkınmasına yardım etmesi sağlanacaktı.

Lenin, 29 Eylül (12 Ekim) 1917 günü yazdığı “Kriz Olgunlaşmıştır” makalesinin başında şöyle diyordu: “Eylül’ün sonu Rus devriminin tarihinde ve gözüktüğü kadarıyla, dünya devriminin tarihinde de hiç kuşkusuz büyük bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.” (Lenin, *Collected Works*, Vol.26, *September 1917 – February 1918*, Progress Publishers, Moscow, 1977;74)

Lenin, 8 (21) Ekim 1917 günü Kuzey Bölgesi Sovyetleri Kongresi’ne katılan Bolşeviklere gönderdiği mektupta şunları yazıyordu: “Uluslararası duruma bir bakın. Dünya devriminin gelişmesi tartışmanın ötesindedir.” (Lenin,1977;182)

Lenin, 25 Ekim (7 Kasım) 1917 günü Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti toplantısında yaptığı konuşmanın sonunda şunları söylüyordu: “Her şeyin üstesinden gelecek ve proletaryayı dünya devrimine yöneltecek kitle örgütü gücüne sahibiz.” (Lenin,1977;240)

Lenin, 1 (14) Ocak 1918 günü düşmanla savaşmaya giden orduyu uğurlarken yaptığı konuşmada şunları söyledi: “Bu düşmanlar, tüm emekçi halk için kurtuluş umudunu sunan Rus devrimine karşı bir savaş açan dünya kapitalistleridir. Dünya devriminin yolundaki her engelin üstesinden gelebilecek bir güç olduğumuzu göstermeliyiz.” (Lenin,1977;420)

Lenin, 18 (31) Ocak 1918 günü Üçüncü Tüm-Rusya Sovyetleri Kongresi'nin kapanışında yaptığı konuşmada dünya devrimine ilişkin umutlarını şöyle dile getiriyordu: “Sovyetlerin bu tarihi Kongresini yükselen dünya devriminin işaretleri altında kapatıyoruz ve tüm ülkelerin emekçi halkının tek bir dünya çapında devlette birleşeceği ve yeni bir sosyalist yapı yaratma ortak çabasına katılacağı gün uzak değildir.” (Lenin,1977;482)

Lenin, Rusya Komünist Partisi'nin 6-8 Mart 1918 günleri toplanan Yedinci Olağanüstü Kongresi'nde 7 Mart günü Merkez Komitesi'nin Siyasi Raporu'nu sundu. Bu raporda, Almanya'daki devrim beklentisi konusunda şunları söyledi:

“Tarih size bir ders verdi. Bu bir derstir, çünkü Alman devrimi olmadan mahvolacağımız mutlak bir gerçektir (“It is the absolute truth that without a German revolution we are doomed”); belki Petrograd'da, Moskova'da değil, ama Vladivostok'ta, belki de geri çekilmek zorunda kalacağımız daha uzak yerlerde ve bu yerlere olan mesafe belki de Petrograd'dan Moskova'ya olan mesafeden daha uzundur. Her halükarda, akla gelebilecek her koşulda, Alman devrimi gelmezse mahvolacağız (“At all events, under all conceivable circumstances, if the German revolution does not come, we are doomed”). Bununla birlikte, bu, en zor durumu bile gürlüğü çıkarmadan göğüsleyebilmemiz gerektiği inancımızı en ufak bir şekilde sarsmaz.” (Lenin, Collected Works, Vol.27, February-July 1918, Progress Publishers, Moscow,1974;98)

Komintern 1919 yılı Mart ayındaki kuruluş kongresinde kabul edilen “Komünist Enternasyonal'in Dünya İşçilerine Manifestosu”nda sömürgelerin kurtuluşu emperyalist ülkelerde işçi sınıfının zaferine bağlanıyordu:

“Sömürgelerin kurtuluşu, ancak metropollerdeki işçi sınıfının kurtuluşuyla birlikte düşünülebilir. Sadece Annam, Cezayir ve Bengal'in değil, aynı zamanda İran ve Ermenistan'ın işçileri ve köylüleri de, ancak İngiltere ve Fransa işçilerinin Lloyd George ve Clemenceau'yu devirip devlet iktidarını kendi ellerine aldıkları anda bağımsız bir varoluş fırsatı elde edeceklerdir. Daha gelişmiş sömürgelerdeki mücadele, yalnızca ulusal kurtuluş bayrağı altında gerçekleşse de, hemen az çok net bir sosyal karakter kazanmaktadır. Kapitalist Avrupa, dünyanın en geri kalmış kesimlerini şiddetle kapitalist ilişkilerin girdabına sürüklediyse, sosyalist Avrupa da teknolojisi, örgütlenmesi ve ideolojik etkisiyle özgürleşmiş sömürgelere yardım ederek, planlı ve örgütlü bir sosyalist ekonomiye geçişlerini kolaylaştıracaktır.

“Afrika ve Asya'nın sömürge köleleri! Avrupa'daki proletarya diktatörlüğünün saati, sizin için kendi kurtuluşunuzun saati olarak yankılanacaktır!” (<https://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-1/ch01.htm>)

Ancak 1919-1920 yıllarında Avrupa'da komünistlerin iktidara gelme girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Komünist Enternasyonal'in Avrupa'da devrim örgütlenme çabaları sonuç vermedi.

Polonya 9 Şubat 1919 tarihinde Sovyet Rusya'ya saldırdı. Kızıl Ordu ancak 1920 Haziran'ında bir karşı saldırı örgütledi ve önemli başarılar elde etti. Ancak 12-15 Ağustos 1920 günleri gerçekleşen Varşova Savaşı'nda Kızıl Ordu büyük bir yenilgi yaşadı. Çeşitli kaynaklara göre, Kızıl Ordu, Polonya savaşında 60.000 ölü, 102.000 yaralı verdi. 80-85 bin kişinin de teslim alındığı belirtilmektedir. 1920 yılı Ekim ayında ateşkes yapıldı ve 18 Mart 1921 tarihinde de Polonya ile Riga Antlaşması imzalandı.

Bu büyük yenilgi sonrasında, Avrupa ülkelerinde işçi sınıflarının ayaklanarak sosyalist yönetimler kurma ve böylece ekonomik olarak geri Sovyet Rusya'nın sosyalizmi kurmasına katkıda bulunabilme beklentileri sona erdi. Ayrıca, Sovyet Rusya'daki ekonomik sorunlar giderek daha da artmaya başladı.

Bu durumda Sovyet Rusya dikkatini sömürge ve yarı-sömürgelere çevirdi. Bu süreçte, sosyalizme geçişte kapitalist aşamanın mutlaka yaşanmasının gerekli olup olmadığı tartışıldı.

Sömürge ve yarı-sömürgelerin potansiyelinin değerlendirilmesinin ve kapitalizmin gelişmediği ülkelerde sosyalizme geçiş olanaklarının tartışılmasının iki önemli nedeni vardı.

Birinci neden, arlık Rusyası'ndan devralınan ve bağımsızlık verilen Azerbaycan, Türkmenistan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan gibi ülkelerin Sovyet sistemine katılması konusuydu. Azerbaycan, 27 Nisan 1920 tarihinde Kızıl Ordu tarafından işgal edilerek "Azerbaycan Sovyet Sosyalist Devleti" yapılmıştı. Diğer ülkeler için de benzer bir kader bekliyordu.

İkinci neden, emperyalist ülkelerin sömürge ve yarı-sömürgelerden elde ettikleri ekonomik artışın bir bölümünü kendi işçi sınıflarına vererek onları kapitalizmin ve emperyalizmin destekçisi haline getirmelerine engel olabilmektir. Ayrıca, bu sağlanamasa bile, böyle bir tehdit kullanılarak başta İngiltere olmak üzere, emperyalist ülkelerin Sovyet Rusya'yı resmen tanımaları ve bu ülkelerle ticaret yapılabilmesi sağlanacaktı.

Komintern'in "sosyalizme yönelik kapitalist olmayan yol" tezi bu süreçte geliştirildi.

Komintern'in 1920 yılı Temmuz-Ağustos aylarında gerçekleştirilen İkinci Kongresi'nde bu konular tartışıldı. 1-7 Eylül 1920 günleri Bakü'de gerçekleştirilen Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nda da İngiltere'ye karşı "cihat" kararı alındı. Ancak hem bu girişimlerin istendiği kadar başarılı olmaması, hem de İngiltere'nin kendi sömürgelerine yönelik saldırıların önlenmesi konusundaki duyarlılığı nedeniyle, 16 Mart 1921 tarihinde Sovyet Rusya ile İngiltere bir ticaret anlaşması imzaladı ve Sovyet Rusya'nın İngiliz sömürgelerindeki faaliyetleri sona erdirildi.

Sovyet Rusya, hayatta kalabilmek için ihtiyaç duyduğu dış ticareti gerçekleştirebilmek amacıyla, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin kurtuluş mücadelesine desteği durdurdu, "süngünün ucunda devrim ihraç etme" politikasını da uygulayamadı. Esasında Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Kurtuluş Savaşı dışında, sömürge ve yarı-sömürgelerde anti-emperyalist bir mücadele de yoktu. Sovyetler Birliği, daha sonraki yıllarda da, sömürge ve yarı-sömürgelerin kurtuluş mücadelesini, kendi milli çıkarları doğrultusunda biçimlendirmeye çalıştı. Şevket Süreyya'nın ve Mustafa Kemal Paşa'nın farkında olduğu ve karşı çıktığı politika buydu.